

Onderduikroman confronteert Duitsers alsnog

Achtergrond - 21 november 2022 - Auteur: Lynn Stroo

Bijna tachtig jaar bleef het grotendeels ongelezen: het manuscript dat de Duits-joodse Grete Weil in de winter van 1944/45 schreef op haar Amsterdamse onderduikadres. Na de oorlog wilde de schrijfster niets liever dan haar roman uitgeven, maar in Duitsland was geen animo. “Schandalig”, vindt de Duitse literatuurwetenschapper Ingvild Richardsen. Zij ontdekte het manuscript in een archief.

Tijdens een lezing op 10 november in Den Haag vertelde Richardsen waarom ‘Der Weg zur Grenze’ uitgegeven moest worden. De omstandigheden waarin Grete Weil (1906-1999) haar verhaal tijdens de Tweede Wereldoorlog schreef, lijken op die van Anne Frank, maar toch zijn de boeken zeer verschillend. Weil schrijft in haar gefictionaliseerde roman over de liefdesrelatie met haar man, de eveneens Joodse Edgar Weil, en hun leven in Beieren dat eind jaren 20 begin jaren 30 werd getekend door het opkomende nationaalsocialisme en groeiende antisemitisme.

In de gegoede familie waarin Weil opgroeide speelde de Joodse traditie geen grote rol. Pas toen de nazi’s in 1933 aan de macht kwamen, en Joden in het dagelijks leven steeds meer werden uitgesloten, kwam Weil erachter dat zij Jodin was. Al snel moesten zij en haar man hun geliefde Beieren ontvluchten. In Amsterdam werd Edgar in 1941 tijdens een razzia opgepakt en naar concentratiekamp Mauthausen gebracht, waar hij meteen werd vermoord. Richardsen: “Grete voelde zich enorm schuldig, want zij had hem de straat op gestuurd om te vluchten.”

Dubbelleven

Grete leefde vanaf toen een dubbelleven, vertelt Richardsen. Ze ging voor [de Joodse Raad](#) werken, een omstreden organisatie die op last van de Duitse bezetter was opgericht. Anderzijds was ze een van de grondleggers van de verzetsgroep *Hollandgruppe Freies Deutschland*, bestaande uit (gedeserteerde) Duitsers en Nederlandse socialisten. De groep had een geheim marionettentheater en Grete schreef mee aan theaterstukken.

Toen Weil in 1943 zelf op de deportatielijst stond, dook ze onder in een pand aan de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam, waar ze op een koude zoldertrap haar beklemmende boek schreef. Enerzijds heel persoonlijk, anderzijds een duidelijke

aanklacht tegen de afwachtende houding van de meeste Duitsers tijdens de oorlog.

'Ze was boos dat niemand in Duitsland het had willen uitgeven'

“Eigenlijk is Grete Weil een onbekende, bekende schrijver”, stelt Arnon Grunberg op de bijeenkomst in Den Haag. Hij is uitgenodigd om het gesprek met Richardsen en Martin Hielscher van uitgeverij C.H. Beck Verlag te leiden. “Pas in de jaren tachtig werd Grete bekend met een ander boek”, vertelt Richardsen. Weil had toen inmiddels meerdere boeken geschreven, de meeste over de oorlog. “Maar een groot succes werd het nooit. Het is absurd dat Duitsland haar boeken niet wilde hebben.”

Archiefvondst

Richardsen wist al langer dat ‘Der Weg zur Grenze’ bestond, vertelt ze. “Eind jaren 80 vertelde Weil erover tijdens een rede op de universiteit. Ze was boos dat niemand in Duitsland het had willen uitgeven.” Toen de literatuurwetenschapper in 2019 onderzoek deed in het *Literaturarchiv* in München, stuitte ze plots op het manuscript. “Het was in zeer slechte toestand en moeilijk te lezen”, vertelt Richardsen, maar door het verhaal was ze “erschüttert” (geschokt). “Het is een schandaal dat dit niet is gepubliceerd.”

Vanwege de slechte staat van het document besloot de onderzoeker er meteen wat mee te doen. Drie jaar lang werkte ze aan de bewerking tot een boek. In het nawoord zet Richardsen uitgebreid uiteen waarom ‘Der Weg zur Grenze’ een unieke plek in de Duitse literatuur inneemt. De omstandigheden waarin Weil schreef - ondergedoken, geplaagd door honger en kou, op een zoldertrap; de enige plek waar genoeg licht was en waar ze even alleen kon zijn- noemt Richardsen ‘buitengewoon’. Dat het handgeschreven manuscript de tand des

tijds heeft doorstaan, is eveneens bijzonder. Bovendien: “Slechts enkele Joodse overlevenden schreven literaire werken gericht op een Duits publiek”, schrijft Richardsen.

Schuld en dood

Na de oorlog koos Grete Weil er bewust voor om weer in Duitsland te leven. Ze kreeg daar een nieuwe man en kinderen. Met haar boeken wilde ze de Duitsers

confronteren met hun afwachtende en laffe houding tijdens het opkomende nationaalsocialisme. Daarbij liet ze zichzelf niet buiten beschouwing. “In het boek stelt ze alles *in Frage*, ook haar eigen keuze om naar Nederland te vluchten”, stellen beide sprekers vast. “Grete schreef uit eigen ervaringen”, zegt Hielscher van uitgeverij C.H. Beck. “Ze weigerde de identiteit van ‘het Joods slachtoffer’ aan te nemen”. Haar literaire strategie is volgens Hielscher heel persoonlijk: “Ze wil vooral aan de lezer duidelijk maken: “ik ben een mens zoals jij.”

'In het boek stelt ze alles *in Frage*, ook haar eigen keuze om naar Nederland te vluchten'

Thema's als schuld en dood bleven ook in haar latere werken een sleutelrol spelen. “Ze kwam uiteindelijk nooit helemaal in het reine met haar eigen ‘schuld’, stellen beide sprekers vast. Aan het einde van haar leven droeg Weil “gedesillusioneerd het manuscript van ‘Der Weg zur Grenze’ over aan het archief”, vertelt Richardsen. “Ze had inmiddels een slechte gezondheid en het was haar niet meer gelukt het boek in Duitsland te publiceren. In Zwitserland gebeurde dat in de jaren 90 nog wel.”

Postuum [verscheen het boek](#) afgelopen zomer alsnog in Duitsland. Dat het bij een uitgeverij in München verscheen, de stad die Hitler destijds tot ‘hoofdstad van zijn beweging’ verklaarde, was een bewuste keuze, zegt Richardsen. In het voorjaar van 2023 volgt de Nederlandse vertaling. In de Beethovenstraat in Amsterdam, waar Grete en Edgar Weil na hun vlucht uit Duitsland enige tijd in relatieve vrijheid leefden, werden op 10 november ter nagedachtenis twee *Stolpersteine* gelegd.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/52166/onderduikroman-confronteert-duitsers-alsnog>